

(গ্ৰন্থ আলোচনা)

ৰিপুঞ্জয় বৰদলৈ সহকাৰী শিক্ষক, চেঙমাৰী উচ্চ মাধ্যমিক বিদ্যালয়, বিশ্বনাথ

বিজয়িনীৰ বিজয় গাঁথা

বিদ্যালয়ৰ ব্যস্ততাপূৰ্ণ অনলাইন ক্লাছৰ মাজতে ডক্টৰ অদিতি বেজবৰুৱাৰ অসম বিজ্ঞান সমিতিৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত চৌত্ৰিশগৰাকী মহিলা বিজ্ঞানীৰ জীৱন-আলেখ্যখন পঢ়ি বাৰুকৈ আপ্লুত হ'লো। ৩৫০ টকা মূল্যৰ ৩৬০ পৃষ্ঠাৰ কিতাপখন ২০২১চনৰ মাৰ্চ মাহত প্ৰকাশিত হৈছিল। বিজয়িনীসকলৰ বিজয় গাথাই মোৰ মনত পেলালে ভাৰতৰ প্ৰথম প্ৰধানমন্ত্ৰী জৱাহৰলাল নেহেৰুৰ সেই বিখ্যাত কথাশাৰীলৈ। য'ত তেখেতে কৈছে,

“এজন ল'ৰাক শিক্ষা দিয়া মানে এজন পুৰুষক শিক্ষিত কৰি তোলা, কিন্তু এজনী ছোৱালীক শিক্ষিত কৰা মানে সমগ্ৰ জাতিটোক শিক্ষিত কৰা হয়।”

আচৰিত লাগে জৱাহৰলাল নেহেৰুৰ দৃষ্টিভংগীক। যিসময়ত ভাৰতৰ বহুকেইজন স্বনামধন্য বিদগ্ধ পণ্ডিতে নাৰীশিক্ষাৰ প্ৰতি হয় মন্তব্য কৰিছিল সেই সময়ত জৱাহৰলাল নেহেৰুৰ ইতিবাচক মন্তব্যই যথেষ্ট গুৰুত্ব লাভ কৰিছিল। এগৰাকী নাৰীয়ে আন এগৰাকী নাৰীক কেনেদৰে আকৰ্ষিত কৰিব পাৰে তাৰে উদাহৰণ হ'ল অদিতি বেজবৰুৱা। বিজ্ঞানৰ বিষয় পঢ়ি থকা সময়ত লেখিকাক মেডাম কুৰীৰ উদ্ভাৱন, আৱিষ্কাৰবোৰে এখন বেলেগ জগতলৈ লৈ গৈছিল। কিশোৰী অদিতিয়ে চিন্তা কৰিছিল এগৰাকী মাকে ঘৰুৱা সমস্যা নেওচি কেনেদৰে বাৰু ইমানবোৰ ৰহস্য উদঘাটনত নিজকে নিয়োগ কৰিব পাৰে। সেইবাবে লেখিকাই পাতনিত লিখিছে,

“তেওঁলোকৰ জীৱনতো ভূমুকি মাৰি চাবলৈ কৌতুহল অনুভৱ কৰিছিলোঁ। তেওঁলোকৰ অনুপম জীৱন কাহিনীৰ মাজত সোমাই অভিভূত হৈ পৰিছিলোঁ আৰু তেওঁলোকৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধাত মূৰ দোঁৱাইছিলোঁ।”

সেই স্কুলীয়া দিনৰ পৰাই মনত পুহি ৰখা শ্ৰদ্ধাক সোঁৱৰণ কৰি অদিতি বেজবৰুৱাই সমাজত উপেক্ষিত হৈ থকা মহিলা বিজ্ঞানীসকলৰ বিষয়ে তথ্য যুগুতাই য'ত যেনেকৈ পাৰে প্ৰসাৰ আৰু

প্ৰচাৰ কৰাত ব্ৰতী হৈ পৰিল। এগৰাকী মহিলাই শৈক্ষিক দিশ আগুৱাই নিয়াত সন্মুখীন হোৱা বাধাক নেওচি উচ্চ শিক্ষাৰে শিক্ষিত হোৱাৰ পাছত সংসাৰৰ মেৰপাচত সকলো সীমাবদ্ধ হৈ পৰে। তেনে মেৰপাচকো নেওচি, নিজৰ সংসাৰকো সুকলমে চম্ভালি প্ৰগাঢ় নিষ্ঠা, তীব্ৰ জ্ঞান পিপাসাৰে একাগ্ৰতাৰে প্ৰকৃতি আৰু জীৱনৰ ৰহস্য উদঘাটনৰ কামত নিজকে উৎসৰ্গিত কৰিও বৰ্তমানলৈকে সমাজত উপেক্ষিত হৈ আছে। আজি যদি আপোনালোকক সোধা হয়, “ভাৰতৰ ৫ গৰাকী মহিলা বিজ্ঞানীৰ নাম কওকচোন?” এই প্ৰশ্নৰ সম্পূৰ্ণ শুদ্ধ উত্তৰ দিবলৈ ৯৯শতাংশই অসমৰ্থ হ’ব। অসমৰ মহিলা বিজ্ঞানীৰ নাম সোধা মানে, উত্তৰ কি আহিব জানেনে? “অসমত জানো মহিলা বিজ্ঞানী আছে?” যিনহওঁক অদিতি বেজবৰুৱাৰ সাধনাই কামত দিলে, ২০২০ চনৰ ৰাষ্ট্ৰীয় বিজ্ঞান দিৱসৰ মূল বিষয়, ‘বিজ্ঞানত মহিলা’ বুলি ঘোষণা কৰাত অসম বিজ্ঞান সমিতিয়ে অদিতি বেজবৰুৱাৰ তথ্যৰাজিৰ সম্পূৰ্ণ ব্যৱহাৰ কৰি চৌত্ৰিশগৰাকী মহিলা বিজ্ঞানীৰ জীৱন আলেখ্য ‘বিজয়িনী’ প্ৰকাশ কৰি উলিয়ায়। বিজয়িনীৰ প্ৰকাশে বিজ্ঞান সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰখনত এক নতুন মাত্ৰা প্ৰদান কৰিলে। ইয়াৰ আগতে ১৯৮৩ চনত ক্ষীৰধৰ বৰুৱাৰ দহগৰাকী মহিলা বিজ্ঞানীৰ কথাৰে ‘বিশ্ববিখ্যাত মহিলা বিজ্ঞানী’, ২০০৬ চনত ডক্টৰ অদিতি বেজবৰুৱা আৰু কল্পনা দুৱৰাই যুটীয়াভাৱে আঠসত্তৰগৰাকী মহিলা বিজ্ঞানীৰ কথাৰে ‘অনবগুণ্ঠিতা’, ২০১৫ চনত ডক্টৰ জয়ন্তী চুতীয়াৰ চৈধ্যগৰাকী মহিলা বিজ্ঞানীৰ কাহিনীৰে ‘বিদূষীৰ জগত’ জীৱনালেখ্য প্ৰকাশ কৰা হৈছে। তথাপিও ‘যুগে যুগে বঞ্চিত নাৰী’ হোৱাৰ দৰে পৰিৱেশ এতিয়াও বৰ্তি আছে। আজি অসমৰ কেইজন অসমীয়াই বৰ্তমানৰ মহিলা পদাৰ্থবিজ্ঞানী ডক্টৰ জয়ন্তী চুতীয়া, পৰিৱেশবিজ্ঞানী ডক্টৰ পূৰ্ণিমা দেৱী বৰ্মন, জ্যোতিৰ্বিজ্ঞানী নিধি শৰ্মা, মহাকাশ কাৰিকৰী বিজ্ঞানী প্ৰিয়ংকা দাসক চিনি পাওঁ। ৰাষ্ট্ৰীয় বিজ্ঞান দিৱসৰ মূল বিষয় ‘বিজ্ঞানত মহিলা’ৰ লগত সংগতি ৰাখি প্ৰকাশ কৰা ‘বিজয়িনী’ কিতাপখনে বহুখিনি ধনাত্মক দিশ সমাজলৈ প্ৰেৰণ কৰিব পাৰিব। কিয়নো লেখিকাই বৰ আবেগৰে কৈছে, “...তেওঁলোক তেজ মঙহৰ, দোষে গুণে বিজড়িত সাধাৰণ মানুহ। কেৱল নিজৰ ত্যাগ, কষ্ট সহিষ্ণুতা, অধ্যৱসায় আৰু জ্ঞানৰ সাধনাৰে তেওঁলোকে নিজৰ জীৱনক মহিমামণ্ডিত কৰি তুলিছে। এই কথাত গুৰুত্ব দি তেওঁলোকৰ জীৱনক প্ৰতিফলিত কৰাৰ প্ৰয়াসেৰে বিজয়িনীৰ জন্ম।...”

লেখিকাই বুজিছে এগৰাকী পত্নী, বোৱাৰী, মাতৃৰ দৰে অলেখ দায়িত্বশীল কৰ্মত সদাব্যস্ত মহিলাৰ পক্ষে বিজয়িনী হোৱাটো কিমান কষ্টসাধ্য। আজিও আমাৰ মন-মগজুত সোমাই আছে, “বিজ্ঞান ছোৱালীয়ে পঢ়া বিষয় নহয়।”, “কলা শিক্ষাহে ছোৱালীৰ বাবে উপযুক্ত”, “ইঞ্জিনীয়াৰ হোৱাতকৈ চিকিৎসক হ’লে ছোৱালীক ভাল দেখি”। এনে মনোভাৱ চলি থকাৰ সময়তে বিদ্যালয়ত শিক্ষয়িত্ৰী এগৰাকীয়ে মন্তব্য দিব, “ছোৱালী কেইজনীয়ে অংকৰ টিউচন ল’বা। তোমালোক অংকত ল’ৰাবোৰতকৈ বৰ কেচা।” অৰ্থাৎ যেনেতেন মেট্ৰিকৰ দেওনা পাৰ হ’বলৈ টিউচন ল’বলৈ কোৱাৰ অৰ্থ এইয়ে যে ছোৱালী কেইজনীয়ে ভৱিষ্যতে বিজ্ঞান শাখাৰ ফালে কেৰাহিকৈও চাব নালাগে। এইয়া কোনো ৰহন সনা কাল্পনিক কথা নহয়, মই প্ৰত্যক্ষ কৰা বাস্তৱ অভিজ্ঞতাৰ পৰা কৈছোঁ। আপোনালোকে জানি আচৰিত হ’ব দুবাৰকৈ ন’বেল বটাৰে সন্মানিত হোৱা মেডাম কুৰিয়ে বিশ্ববিদ্যালয়ত নামভৰ্তি কৰিবলৈ যাওঁতে অধ্যাপকে ৰন্ধন বিদ্যা অধ্যয়ন কৰিবলৈহে পৰামৰ্শ দিছিল। বিকিৰণ পদাৰ্থ বিজ্ঞান কেন্দ্ৰ সঞ্চালিকা লিজে মেইটনাৰক বাৰ্লিনৰ ৰসায়ন বিজ্ঞানৰ প্ৰতিষ্ঠানত প্ৰসাৰগাৰ, ৰাজহুৱা মূল প্ৰৱেশ পথ ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰাৰ লগতে চকীৰ তলত মনে মনে লুকাই থাকিহে বিখ্যাত ব্যক্তিসকলৰ বক্তৃতা শুনিবলগা হৈছিল। সেইবাবেই হয়তো নিচেল নিক’লচে কৈছে,

“বিজ্ঞান কেৱল ল’ৰাৰ খেল নহয়, ই কেৱল ছোৱালীৰ খেলো নহয়। বিজ্ঞান সকলোৰে বাবে। বিজ্ঞানে আমাক কয় আমি ক’ত আছোঁ আৰু ক’লৈ গৈ আছোঁ।”

তেনেস্থলত আমি কেনেধৰণৰ সমাজ গঢ় দিবলৈ গৈ আছোঁ। সমাজৰ পুৰুষে জানিব জীৱনৰ উদ্দেশ্য আৰু কৰণীয়, আনহাতে মহিলাসকল আন্ধাৰত থাকিব উদ্দেশ্যহীনভাৱে। এবাৰ ভাবি চাইচেনে, এই মহিলাসকলৰ হাততেই দেখোন সাঙুৰ খাই আছে ঘৰৰ লগতৈ সমাজৰ উত্তৰণ। কিতাপখনত মাটিন্ডা ইফেক্ট বা প্ৰভাৱ নামৰ আন এটা বৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ বিষয় সাঙুৰিছে লেখিকাই। মাটিন্ডা জছলিন গেজ নামৰ মহিলা লেখিকাগৰাকীয়ে ১৮৭০ চনত মহিলাৰ সাফল্য বা আৱিষ্কাৰক কেনেকৈ পুৰুষ সহকৰ্মীসকলক প্ৰদান কৰা হৈছিল সেই বিষয়ে প্ৰতিবাদ কৰি ‘ৱমেন এজ ইনভেণ্টৰ’ নামৰ ৰচনাত লিখিছিল। লেখিকাই তথ্যসহকাৰে বিজ্ঞান জগতত মহিলাই কৰা আৱিষ্কাৰসমূহক কেনেকৈ পুৰুষ সহকৰ্মীৰ নামত কৃতিত্ব প্ৰদান কৰিছিল তাক সন্নিৱিষ্ট কৰিছে।

১৯৯৩ চনত বিজ্ঞান ইতিহাস প্ৰণেতা মাৰ্গাৰেট ৰছিটাৰে এই অশুভ বিজ্ঞান সমাজৰ প্ৰভাৱক ‘মাটিলা প্ৰভাৱ’ নামেৰে নামাকৰণ কৰে।

একৈশ শতিকাৰ বিজ্ঞানৰ ক্ষেত্ৰখনত কৰ্মক্ষেত্ৰত মহিলাক হয় জ্ঞান কৰাৰ লগতে জাৰ্মানিৰ দৰে প্ৰথম বিশ্বৰ দেশত পুৰুষবিজ্ঞানীসকলে তেওঁলোকৰ সফল আৰু কৃতী মহিলা সহকৰ্মীক ড্ৰেগন বুলি অভিহিত কৰে। জাৰ্মানিত এনে পৰিৱেশৰ সময়তে বেইজিং ঘোষণা পত্ৰ আৰু কাৰ্যসাধন মঞ্চৰ ২৫ বছৰ সম্পূৰ্ণ হোৱা উপলক্ষে আয়োজিত আলোচনা চক্ৰত ‘সমাজৰ বিভিন্ন ক্ষেত্ৰত মহিলাৰ প্ৰতিনিধিত্ব’ সন্দৰ্ভত বিশদ আলোচনা আৰু অধ্যয়ন কৰা হৈছিল। আলোচনাৰ অন্তত দেখা গৈছিল যে মহিলাসকলে কৰ্মক্ষেত্ৰত সবল নেতৃত্ব দিব নোৱাৰাৰ আসোঁৱাহ সমূহ হ’ল, লিংগ বৈষম্য, সমৰ্থনৰ অভাৱ, প্ৰাতিষ্ঠানিক গাঁথনিৰ দুৰ্বলতা, মহিলাৰ বহুতৰপীয়া ভূমিকা আৰু শেষত মহিলাৰ ওপৰত আস্থা আৰু বিশ্বাস নথকা। সেই একে আলোচনা চক্ৰত এইটোও স্বীকাৰ কৰা হৈছিল যে, চৰকাৰী কাৰ্যসূচী ৰূপায়ণত মহিলা অধিক কৰ্মপটু। বিশ্বৰ ৯১খন দেশৰ পৰা সংগৃহীত তথ্য অনুসৰি কৰ্পৰেট জগতৰ প্ৰতিষ্ঠানবোৰৰ য’তেই মহিলা বিষয়া শীৰ্ষস্থানত আছে, ত’তেই প্ৰতিষ্ঠানৰ লাভাংশ বৃদ্ধি পাইছে। অৰ্থাৎ পুৰুষ সহকৰ্মী নতুবা মালিক পক্ষই দেখুওৱা উপৰোক্ত আসোঁৱাহসমূহৰ বাবেহে মহিলাই বহুক্ষেত্ৰত শীৰ্ষস্থানত নেতৃত্ব দিবলৈ বঞ্চিত হ’বলগীয়া হয়।

তেজপুৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ইংৰাজী বিভাগৰ অধ্যাপক ডক্টৰ সঞ্জীৱ চাহুৱে বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ মানসিক অৱস্থা লকডাউনে দুৰ্বল কৰি পেলোৱাৰ প্ৰতি লক্ষ্য ৰাখি ছাত্ৰ-ছাত্ৰীক উৎসাহ জগাবলৈ শদিয়াৰ পৰা ধুবুৰীলৈ ১৬ খন জিলাৰ মাজেৰে চাইকেলৰে ৮৩০ কিল’মিটাৰ অতিক্ৰম কৰিছিল।

তেখেতে প্ৰান্তিকৰ পৃষ্ঠাত লেখা অভিজ্ঞতাৰ পৰা এক আচৰিত কথা পোহৰলৈ আহিছে। শদিয়াৰ পৰা ধুবুৰীলৈকে ১৬খন জিলা পাৰহৈ যাওঁতে তেওঁ প্ৰত্যেকখন জিলাতে আশীৰ উদ্ধৰ আইতাৰ পৰা কৈশোৰ বয়সৰ নাৰীসকলক ঘৰখন আৰু পৰিয়ালটো পোহপাল দিবলৈ ডিচেম্বৰৰ ঠাণ্ডাটো সংগ্ৰাম কৰাৰ দৃশ্য প্ৰত্যক্ষ কৰিছিল। সেইবাবেই হয়তো, আমেৰিকাৰ চিকিৎসা শাস্ত্ৰত ন’বেল বটা পোৱা প্ৰথম গৰাকী মহিলা বিজ্ঞানী ৰ’জালিন চাচমেন যালেৱে সেই বিখ্যাত কথাষাৰী কৈছিল, “এইখন বিশ্বত বহুতো সমস্যা আছে সমাধান কৰিবলৈ, তেনেক্ষেত্ৰত বিশ্বৰ আধা জনসংখ্যাৰ জ্ঞানৰ অপচয় হোৱাটো অসহনীয়।”

লেখিকা অদিতি বেজবৰুৱাই কিতাপখনত বৰ সাৱলীলভাৱে চৌদ্ৰিশগৰাকী মহিলা বিজ্ঞানীৰ তেজ-মণ্ডহৰ গাথা উপস্থাপন কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। বিজ্ঞানৰ ক্ষেত্ৰখনত কাম কৰা আমি কেইজনে কামৰূপৰ বজালী অঞ্চলৰ দৈ শিঙৰী গাঁৱৰ ৰাতিৰাম গাওঁবুঢ়াৰ নুমলীয়া কন্যা ৰজনীপ্ৰভা দাসক চিনি পাওঁ। ৰজনীপ্ৰভা দাস অসমৰ প্ৰথম অসমীয়া চিকিৎসক, তেওঁৰ জীৱন গাথা এবাৰলৈ পঢ়ি চাবচেন। পিতৃৰ আৰ্থিক অসমৰ্থতাই ৰজনীপ্ৰভা দাসক খ্ৰীষ্টান ধৰ্মত দীক্ষা ল'বলৈ বাধ্য কৰোৱাৰ সেই কৰুণ গাথা বাৰু আমি অসমীয়া হিচাপে জনাৰ অধিকাৰ নাইনে? এই ৰজনীপ্ৰভা দাসৰ বায়েকৰ নাম অসমৰ নাৰী সমাজত শিক্ষাৰ পোহৰ বিলাই নাৰীৰ সামাজিক অৱস্থাৰ উন্নতি সাধন কৰোৱাত অহোপুৰোষাৰ্থ কৰা চন্দ্ৰপ্ৰভা শইকীয়ানী। এই লেখাৰ জৰিয়তে তথ্য সমৃদ্ধ এখন কিতাপ নৱপ্ৰজন্মক উপহাৰ দিয়াৰ বাবে মই লেখিকা অদিতি বেজবৰুৱাক কৃতজ্ঞতা প্ৰকাশ কৰিছোঁ। কলমৰ চিঞাহী শেষ নহবই যেন বিজয়িনীৰ বিজয় গাথা লিখি। হ'লেও ৰাখিব লাগিব। মই লিখিব নোৱাৰাখিনি আপোনালোকে পঢ়ি পূৰ্ণতা প্ৰদান কৰিব বুলি আশা কৰিলোঁ।

অসীমৰ বিষয়ে জনা সেই মানুহজন

শ্ৰীনিবাস ৰামানুজন, এজন ব্যক্তি যাক কোৱা হয় 'The Man Who Knew Infinity!' সচাকৈয়ে আৰ্থিক অনাতনত পৰি কেৰাণীৰ চাকৰিৰে জীৱন নিৰ্বাহ কৰিবলগা ৰামানুজনৰ অনন্য প্ৰতিভা আৰু অসামান্য পাণ্ডিত্য আজিও সোণালী আখৰৰে জিলিকি আছে। তেনে এজন ব্যক্তিৰ বিষয়ে অসমীয়া বিজ্ঞান সাহিত্যৰ ভৰাল চহকী কৰি ডক্টৰ নয়নদীপ ডেকা বৰুৱাই লিখি উলিয়াইছে 'ৰামানুজন আৰু তেওঁৰ গণিত'। ৰাষ্ট্ৰীয়ভাৱে পৰিচিত গণিতজ্ঞ ডক্টৰ নয়নদীপ ডেকা বৰুৱা বৰ্তমান তেজপুৰ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ গণিত বিজ্ঞানৰ অধ্যাপক। সঞ্জীৱন প্ৰকাশনে ২০২১চনৰ জানুৱাৰী মাহত প্ৰকাশ কৰি উলিওৱা ১০২ পৃষ্ঠাৰ 'ৰামানুজন আৰু তেওঁৰ গণিত' নামৰ কিতাপখনৰ মূল্য মাত্ৰ ১৫০টকা। কিতাপখন পঢ়ি লাভ কৰি আনন্দই মোক একলম নিলিখাকৈ ৰাখিব নোৱাৰিলে। বৰুৱাই কিতাপখন ভুৰুকাত হাতী ভৰোৱাৰ দৰে লিখিবলগীয়া হৈছে। ৰামানুজনৰ জীৱনী অসমীয়া ভাষাত উপলব্ধ আছিল যদিও তেওঁৰ গণিতৰ সেই টান যেন লগা বিষয়বোৰ

ইমান সহজ সৰল ভাষাত সৰ্বসাধাৰণে বুজি পোৱাকৈ প্ৰকাশ কৰিব পৰাটোৱে বৰুৱাৰ পাণ্ডিত্যক প্ৰকাশ কৰিছে। তেখেতে পাতনিত লিখিছে,

“বিভিন্ন অভাৱ-অনাটন, ঘাট-প্ৰতিঘাতৰ মাজেৰে অখ্যাত ভাৰতীয় কেৰাণী ৰামানুজন বিশ্ববিশ্ৰুত গণিতজ্ঞ হিচাপে খ্যাতিমন্ত হোৱাটো গণিতৰ এক স্বৰ্ণাভ অধ্যায়, অনুপ্ৰেৰণাৰ যেন অমল উৎস।”

কিতাপখনৰ সূচীত ১৪টা বিষয় সাঙুৰি লোৱা হৈছে যদিও ১১টা সূচীত কেৱল ৰামানুজনৰ জীৱন আৰু সৃষ্টিৰ বিষয়ে সারলীলভাৱে দাঙি ধৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। কিতাপখনৰ আন এটা ধনাত্মক দিশ হ’ল, ৰামানুজনৰ গণিতৰ ব্যৱহাৰিক প্ৰয়োগৰ লগতে জীৱনৰ বিভিন্ন মুহূৰ্তৰ আপুৰুগীয়া ৰঙীণ ফটো সমূহ লেখকে ১৪ নম্বৰ অধ্যায়ত ব্যৱহাৰ কৰিছে। ফটো সমূহৰ এই সংগ্ৰহে কিতাপখনক অনন্য মাত্ৰা প্ৰদান কৰিছে। নয়দীপ বৰুৱাই কিতাপখনত সন্নিৱিষ্ট কৰা দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় অধ্যায়ৰ বিষয়বস্তু বৰ তথ্যভিত্তিক। কাৰণ ৰামানুজনৰ টোকাবহী, হেৰুৱা টোকাবহী, চিঠি-পত্ৰ আদি অধ্যয়ন কৰা আমেৰিকা যুক্তৰাষ্ট্ৰৰ আৰ্বানা শ্যেমপেইনস্থিত ইলিয়ন বিশ্ববিদ্যালয়ৰ গণিতজ্ঞ ব্ৰুচ কাৰ্ল বাৰ্টৰ সৈতে থকা সান্নিধ্যৰ বাবেহে সম্ভৱ হৈ উঠিল। গতিকে এই কিতাপখন বিজ্ঞানৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ লগতে বিজ্ঞান চৰ্চাৰ লগত জড়িত ব্যক্তিৰ বাবে অতি প্ৰয়োজনীয় কিতাপ। কিতাপখনৰ প্ৰথম অধ্যায়ত ৰামানুজনৰ সংক্ষিপ্ত পৰিচিতি দাঙি ধৰা হৈছে। চতুৰ্থ অধ্যায়ত উল্লেখ কৰা ৰামানুজনৰ ফলিখনৰ ৰঙীণ ফটো লেখকে নিজ হাতৰে চুই চাবলৈ সক্ষম হোৱাৰ গৌৰৱ অনুভৱ কৰা ফটোখন দেখি নিজকে ধন্য মানিছোঁ। ৰামানুজনে প্ৰথমে ফলিত অংকবোৰ কৰি মূল আৱিষ্কাৰসমূহ প্ৰমাণবিহীনভাৱে টোকাবহীত লিপিবদ্ধ কৰিছিল। কিতাপখনত পোৱা তথ্য অনুসৰি এই কৰ্মৰাজিসমূহৰ সম্পূৰ্ণ সম্পাদনাৰ কাম ২০১৮চনতহে সমাপ্ত হৈছিল।

প্ৰত্যেকজন মহৎ লোকৰ লগত এগৰাকী বিদূষী মহিলা থাকে। ৰামানুজনৰো পত্নী জানকী এই শাৰীতে পৰে। পঞ্চম অধ্যায়ত লিখা ৰামানুজন আৰু জানকীৰ বিষয়ে পঢ়ি বৰকৈ আবেগিক হৈ পৰোঁ। ৰামানুজনে ইহলীলা সম্বৰণ কৰা সময়ত পৰিবাৰ জানকীৰ বয়স মাথোন একৈশ বছৰ আছিল। সুদীৰ্ঘ চৌসত্তৰটা বছৰ জানকীয়ে ৰামানুজনৰ স্মৃতিকাতৰ বৈধব্য জীৱন কেনেকৈ নানা ঘাত-প্ৰতিঘাতৰ মাজেৰে পাৰ কৰিছিল কিতাপখন পঢ়িলেহে অনুভৱ কৰিব। জানকীৰ দৃঢ়মনা, স্বাধীনচিতিয়, মৰমিয়াল স্বভাৱে এগৰাকী মহিয়সী নাৰীৰ সন্মান প্ৰদান কৰিছিল। ষষ্ঠ আৰু সপ্তম

অধ্যায়ত ৰামানুজৰ অসুখ আৰু তাৰ লগত জড়িত কিছুমান তথ্য প্ৰকাশ কৰিছে লেখকে। কিতাপখন পঢ়ি থাকোঁতে এনে অনুভৱ হয়, লেখকে ৰামানুজৰ কিতাপ লিখিম বুলি লিখা নাছিল। তেখেতৰ মন মস্তিষ্কত ৰামানুজ এজন আদৰ্শ ব্যক্তিৰ দৰে হৈ পৰিছিল। যাৰবাবে ৰামানুজৰ জীৱনৰ প্ৰতিটো বিষয় তেওঁ অতি সূক্ষ্মতাৰে অধ্যয়ন কৰি পাঠকলৈ কলমৰ ভাষাৰে আগবঢ়াইছে।

নয়নদীপ বৰুৱাৰ গণিতৰ অধ্যাপক হিচাপে তেওঁৰ পাণ্ডিত্য প্ৰকাশ পাইছে ‘ৰামানুজ আৰু পাই’, ‘ৰামানুজ আৰু বিভাজনতত্ত্ব’, ‘ৰামানুজ আৰু সৰ্বজনীন দ্বিঘাত ৰূপ’ আৰু ‘ৰ’ জাৰ্চ-ৰামানুজ অভেদ, ফলন আৰু অবিৰত ভগ্নাংশ’ নামৰ চাৰিটা অধ্যায়ত। আজিৰ তাৰিখলৈকে বৰুৱাৰ কিতাপখনৰ বাহিৰে ৰামানুজৰ সৃষ্টিৰাজিৰ ওপৰত ইমান বিস্তৃতভাৱে কোনেও আলোচনা কৰা দেখা নাই। মই নিজে গণিতৰ এজন পাঠক হিচাপে আচৰিত হৈছোঁ ৰামানুজৰ বিষয়সমূহৰ ওপৰত বৰুৱাই আগবঢ়োৱা গাণিতিক বিশ্লেষণবোৰ দেখি।

১৮৮৭ চনৰ ২২ডিচেম্বৰত তামিলনাডুৰ ইৰোডত জন্মগ্ৰহণ কৰা ৰামানুজৰ জন্মদিনটোক ভাৰতীয়সকলে ৰাষ্ট্ৰীয় গণিত দিৱস হিচাপে পালন কৰাৰ সিদ্ধান্ত ৰামানুজৰ সৃষ্টিৰাজিক নৱপ্ৰজন্মৰ মাজত চৰ্চাৰ বিষয় কৰাত যথেষ্ট বৰঙণি আগবঢ়াইছে। আমাৰ দৈনন্দিন জীৱনত ব্যৱহাৰ কৰি থকা পাইৰ পৰা ধৰি ৰামানুজ নম্বৰ পৰ্যন্ত ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ অধ্যয়নৰ বিষয় হৈ পৰিছে দেশৰ চুকে-কোণে অনুষ্ঠিত কৰিবলৈ লোৱা ‘গণিত দিৱস’ ৰ বাবে বিশ্ববিশ্ৰুত গণিতজ্ঞ ৰামানুজৰ ওপৰত ১৯৯১ চনত ৰবাৰ্ট কেনিগেলে The Man Who Knew Infinity কিতাপ লিখি উলিয়াইছিল। সেই কিতাপখনৰ ওপৰত নিৰ্ভৰ কৰি মেথিউ ব্ৰাউনে একে নামৰে এখন জীৱনালেখ্য ২০১৫ চনত প্ৰস্তুত কৰি উলিয়াইছিল। চিনেমাখনে দৰ্শকৰ যথেষ্ট সমাদৰ লাভ কৰিছিল।

নয়নদীপ ডেকা বৰুৱাই হাৰ্ডি-ৰামানুজ নামেৰে পৰিচিত ১৭২৯ সংখ্যাটোৰ প্ৰকৃত সত্য সুন্দৰকৈ ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছে। ১৭২৯ হ’ল দুটা ধনাত্মক সংখ্যাৰ ঘনৰ যোগফল হিচাপে দুইধৰণে লিখিব পৰা আটাইতকৈ সৰু সংখ্যা ঠিক সেইদৰে পাইৰ মান গণনাৰ ক্ষেত্ৰত ৰামানুজৰ অৱদান উল্লেখনীয়। কিয়নো ৰামানুজনে কেমব্ৰিজলৈ গৈ প্ৰথম প্ৰকাশ কৰা গৱেষণা-পত্ৰখনৰ বিষয় আছিল, ‘Modular equations and approximation to pi’। পাইৰ মানৰ বিভিন্ন সূত্ৰ ৰামানুজনে ইংলেণ্ডলৈ যোৱাৰ আগতেই ভাৰতত থাকোঁতেই সমাধান কৰিছিল। কিয়নো তেওঁৰ

এই গাণিতিক বিশ্লেষণবোৰ দ্বিতীয় আৰু তৃতীয় টোকাবহীত পোৱা গৈছিল। এই টোকাবহী সমূহৰ ইমানেই গভীৰ অধ্যয়ন হৈছে যে প্ৰায় সত্তৰ-আশী বছৰৰ পাছতহে সেইবোৰৰ তত্ত্ব ভালকৈ বুজিব পৰা হৈছে। তাৰে মাজেৰে কিছুমান তত্ত্ব ৰামানুজনে কেনেকৈ পাইছিল আজিলৈকে উলিয়াব পৰা নাই। পাই সম্পৰ্কে ৰামানুজনেৰ তথ্য সমূহে সত্তৰ বছৰৰ পাছত পাইৰ অধ্যয়নলৈ যুগান্তকাৰী পৰিবৰ্তন আনিবলৈ সক্ষম হয়। ৰামানুজন আৰু হাৰ্ডিয়ে এক অভিনৱ পদ্ধতিৰে বিভাজন ফলন উলিয়াবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। যাক হাৰ্ডি-ৰামানুজন-লিটলউডৰ বৃত্তীয় পদ্ধতি বুলি জনাজাত হৈ পৰে। তাৰোপৰি মেজৰ মেকমেহনে ১৮পৰা ২০০লৈকে তৈয়াৰ কৰা বিভাজন তালিকাখন লক্ষ্য কৰি ৰামানুজনে বিভাজন ফলনৰ আৰু কিছুমান অভাৱনীয় বৈশিষ্ট্য আৱিষ্কাৰ কৰি সকলোকে আশ্চৰ্যচকিত কৰি তুলিছিল। এই বিষয়সমূহৰ ওপৰত বৰুৱাই কিতাপখনত সুন্দৰভাবে নিজাকৈ উদাহৰণ প্ৰয়োগ কৰি ব্যাখ্যা আগবঢ়াইছে। গণিতৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীসকলৰ বাবে সেইবাবে এই কিতাপখন হাততে পোৱা মণিকৰ দৰে হৈ পৰিছে। ঠিক সেইদৰে ৰামানুজনৰ লগত সৰ্বজনীন দ্বিঘাত ৰূপৰ সম্পৰ্কৰ বিষয়েও বহলভাবে তথ্য সমৃদ্ধ প্ৰবন্ধ আগবঢ়াইছে। ৰামানুজনৰ দ্বিঘাত সমীকৰণৰ বিভিন্ন ৰূপ প্ৰকাশিত হোৱাৰ লগে লগে দ্বিঘাত সমীকৰণৰ সাৰ্বজনীন ৰূপৰ ওপৰত অধ্যয়নৰ বাট মুকলি হৈ পৰে। ৰামানুজনৰ দ্বিঘাত সমীকৰণৰ বিভিন্ন ৰূপৰ ওপৰত জন হাৰ্টন কনৱে, উলিয়াম এলান শ্মীবাৰ্গ, ভাৰতীয় মূলৰ প্ৰখ্যাত গণিতজ্ঞ মঞ্জুল ভাৰ্গৱ, জনাথন হেংক আদিৰ দৰে বহুকেইগৰাকী প্ৰখ্যাত গণিতজ্ঞৰ প্ৰচেষ্টাত প্ৰায় ৯টা দশকৰ মূৰত ৰামানুজনে আগবঢ়োৱা দ্বিঘাত সমীকৰণৰ ৰূপ সমূহৰ ব্যাখ্যাৰ সফল পৰিসমাপ্তি ঘটে। বৰুৱাই কিতাপখনত 'জাৰ্চ-ৰামানুজন অভেদ, ফলন আৰু অবিৰত ভগ্নাংশৰ ওপৰত বিশদভাৱে বৰ্ণনা আগবঢ়াইছে। ৰামানুজনৰ টোকাবহী আৰু হেৰোৱা টোকাবহীকেইখন আলোচনা কৰা সুস্পষ্ট মান দুটা আৰু মাপাংকীয় সম্পৰ্কটোৰ উপৰি একেধৰণৰ অনেক মান আৰু সম্পৰ্কৰে ভৰি আছে, প্ৰমাণবিহীনভাৱে। আচৰিত কথা এইয়ে যে এইবোৰৰ সম্পৰ্ণ প্ৰমাণ আজিৰ পৰা কিছুবছৰৰ আগতেহে সম্ভৱ হৈছে। নয়নদীপ ডেকা বৰুৱাই কিতাপখনৰ সামৰণি নামৰ অধ্যায়টোত ৰামানুজনৰ ওপৰত পৃথিৱী বিখ্যাত গণিতজ্ঞ সকলৰ মন্তব্য প্ৰকাশ কৰি ৰামানুজনৰ প্ৰতিভাই যে সমগ্ৰ বিশ্বকে স্তম্ভিত কৰি ৰাখিছিল তাৰে প্ৰমাণ দিবলৈ সক্ষম হৈছে। কাৰণ হাৰ্ডিৰ দৰে পৃথিৱী বিখ্যাত গণিতজ্ঞই ১০০নম্বৰৰ ভিতৰত নিজক ২৫, লিটলউডক ৩০, হিলবাৰ্টৰ দৰে প্ৰখ্যাত

গণিতজ্ঞক ৮০ নম্বৰ দিয়াৰ পৰিবৰ্তে ৰামানুজনক ১০০ৰ ভিতৰত ১০০ নম্বৰেই দিছিল। হাৰ্ডিয়ে কৈছিল,

“ৰামানুজন ১০০বছৰ আগতেই জন্মিব লাগিছিল। কিয়নো ৰামানুজনৰ গণিতে মহান গণিতজ্ঞ অয়লাৰ, গাউছ, জেকবি ইত্যাদিৰ সংস্পৰ্শত চাগৈ অধিক গতি পালেহেঁতেন।”

ঠিক সেইদৰে প্ৰখ্যাত পদাৰ্থবিদ ফ্ৰীমেন ডাইচনে কৈছিল,

“গা-মন বেয়া লাগিলেই মই ৰামানুজনৰ গৱেষণা-পত্ৰৰ সংগ্ৰহটো পঢ়িবলৈ লওঁ আৰু ৰামানুজনৰ গাণিতিক উদ্যানৰ বিভিন্ন ফুলৰ সুবাস লৈ নিজকে সজীৱ কৰি তোলো।”

এনে এজন মহান ভাৰতীয়ক আমি অকালতে হেৰুৱালো। তেওঁ আৰু কিছুদিন জীয়াই থকা হ’লে কি কি তত্ত্ব মানৱ জাতিক উপহাৰ দি থৈ গ’ লহেতেন ভাবকচোন। নয়নদীপ ডেকা বৰুৱাৰ বিস্তৰ অধ্যয়ন আৰু সাধনাৰ ফচল “ৰামানুজন আৰু তেওঁৰ গণিত” কিতাপখন সকলোৰে আকোৱালি লওঁক। কিতাপখন এজন ভাৰতীয়ৰ গণিতৰ জগতখনত এতিয়ালৈকে দপদপাই থকা গৌৰৱময় বিষয়ৰ ৰূপৰেখা প্ৰদান কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে। লেখকে কঠিনতম তত্ত্বসমূহক পাঠকৰ মনোগ্ৰাহীকৈ সহজ ভাষাত সজাই পৰাই তুলিবলৈ কাৰ্পন্য কৰা দেখা নগ’ ল। সহজ উদাহৰণৰে সকলো স্তৰৰ ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ পাঠ্য হোৱাকৈ লিখি উলিওৱা মোৰ দৃষ্টিত এইখন অতি উত্তম কিতাপ। শেষত, কিতাপখন নিজে পঢ়াৰ লগতে আনকো উপহাৰ হিচাপে প্ৰদান কৰিলেহে ৰামানুজনৰ সৃষ্টিৰাজিক এজন ভাৰতীয় হিচাপে সন্মান জনোৱা হ’ বুলি মই ভাবোঁ।
